

Steder

Av Jakob Meløe

"Det var mange steiner og noen steder i den fjæra jeg vokste opp i, på Hadselsjøen". Her med utsikt mot Hinnøya.

Den som har skrevet mest og tenkt dypest om steder, her til lands, er arkitekten og arkitekturteoretikeren Cristian Nordberg-Schulz.

Mange av hans essays og artikler er samlet i boken "Et sted å være", Gyldendal 1986.

Nordberg-Schulz har også skrevet en bok (først på italiensk og deretter) på engelsk: "Genius Loci - Towards a Phenomenology of Architecture", Rizzoli, New York, 1980.

Nordberg-Schulz tenker og skriver som arkitekt og billedkunstner. Han skriver om stedet som rom og lys og stoff, og nesten bare i forbifarten om de virksomheter som finner sted der. Han henter de fleste av sine eksempler fra byer, ikke minst fra Roms mange torg, men han skriver også om ørkenen, skogen og tjernet. Og han lærer oss både å se og å tenke.

Jeg kommer ikke fra arkitekturen, men fra filosofien. Og jeg er kommet til stedet fra mitt arbeid med språkfilosofi. Mine forsøk på å arbeide filosofisk med språkets utsagn og begreper, har ledet meg til å arbeide med de menneskelige virksomheter som våre utsagn og begreper hører hjemme i. Og da melder stedet seg, stedet og terrenget, slik det gir skikkelse til våre virksomheter og selv får sin skikkelse fra dem. Det er lite av kyst og båter i det Nordberg-Schulz skriver. Det er nesten bare kyst og båter i det jeg selv skriver. (Se også min artikkel, The Two Landscapes of Northern Norway, trykt i Acta Borealia, nr. 1 1990.)

Blant filosofene ved Universitetet i Tromsø, er det én til som skriver om steder. Det er universitetstipendiat Anniken Greve. Hun skriver om hvordan stedet, eller landskapet, griper inn i våre erfaringer og setter preg på oss, med eksempler fra litteraturen. I forhold til det Christian Nordberg-Schulz har skrevet og det Anniken Greve er i ferd med å skrive, skal nok det jeg selv skriver betraktes som en slags stedets ABC, eller som de aller første sidene av en stedets ABC.

Siden et sted får, eller gis, en skikkelse som

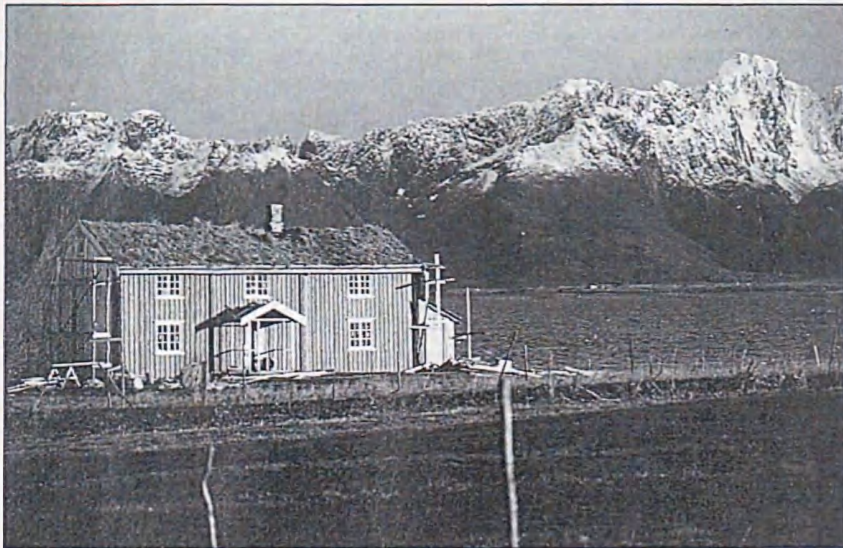

Foto: Jakob Meløe

svarer til virksomheten på det stedet, møtes det allmenne og det individuelle i stedet slik det gjør i virksomheten. Jeg kommer til å gi noen eksempler som i hvert fall delvis forklarer dette utsagnet, men jeg kommer ikke til å forsøke å forklare hvordan det individuelle går opp i og slett ikke går opp i det allmenne - når det er folk og virksomheter vi snakker om. Her forsøker jeg å holde meg selv og dere nær til kystens steder, og da vil en diskusjon av universalie-stridens temaer peke i feil retning. Jeg vil likevel åpne med en del elementære logiske eller metafysiske poenger.

OM Å TELLE STEDER

Steder er, logisk sett, invidider. Dvs. de tar egnavn, som Tromsø, Bukta, Eitranbrygga, etc. Individuer kalles også, gjennom filosofiens historie, particularia. Individuer, eller particularia, er til forskjell fra universalia, som gjerne kommer i flere eksemplarer, som f.eks. øy, bukt, brygge, bukt i ei øy, brygge i ei bukt i ei øy, etc. Det er et trekk ved stedets logikk at ett sted kan romme flere steder, og hvert av stedene kan i sin tur romme flere steder, etc. Men ikke ad infinitum, og slett ikke for de stedene vi finner grunn til å navngi og dermed innlemme i systemet av våre felles orienteringspunkter. Et sted er i første rekke et sted for oss å være på, komme til, forlate, komme tilbake til, være i nærheten av, etc. Og hva som teller som et sted har derfor med størrelsen på vår egen kropp å gjøre og dens handlingsradius (på ett sted). Det som er innen rekkevidde der jeg står, det er der jeg står, siden jeg ikke trenger å flyt-

te meg til et annet sted for å nå det. Vi kan si at vår egen kropp definerer en standard, eller en målestokk, for hva som regnes som steder. (Og for hvilke avstander vi regner med. Notat om fraktalgeometri og lengden av kystlinjen rundt et skjær, f.eks. ved flo sjø.) En trapp kan være et sted, og hvert trinn på den trappa. Vi kan f.eks. sette oss til der. Men nu er en trapp bygget nettopp for å svare til et menneskes kropp og for hvor høyt vi uanstrengt kan løfte beina. En stein kan også være et sted - kanskje ikke en stein til å kaste med, men en stein til å sitte på.

Det var en gang et fiskevær som hette Meløvær. Stedet heter det samme fremdeles, men det er for lengst avviklet som et fiskevær. I det fiskeværet, i botn av ei djup vik som heter Keila, er det ei fjæra som hette Jakobsfjæra, for der hadde en fisker som hette Jakob brygga si og der trakk han opp båtan sine. I den fjæra var det en stor, flat stein, den var stor nok til at to stykker kunne stå der samtidig. Den steinen hette Kveita. Der var det greit å legge til når du skulle ta folk ombord eller sette folk på land. Det var andre og større steiner i nærheten, men de hadde ikke noe navn fordi de ikke var i fast bruk. De var ikke steder i den forstand som Kveita var et sted. Jeg vet ikke om Kveita fremdeles er et sted, eller om den nu bare er en av de mange steinene på nordsida av den fjæra.

Det var mange steiner og noen steder i den fjæra jeg vokste opp i, på Hadselsjøen, som ligger på den sida av Hadseløya som vender mot Hadsel fjorden og Hinnøya. Det var f.eks. et lavt stykke fast berg som var sprukket og skåret til slik at det i hvert fall for et barn så ut som det indre av et hus, med kjøkken, stue og soverom. Der lekte vi hus. Og der var andre steder. Hvor mange steder var det i den fjæra? Vi måtte f.eks. gå noen skritt for å komme fra kjøkkenet til stua, og for hvert skritt satte vi foten ned et sted. Det er kanskje nok å si det for å se at det ikke går an å spørre etter hvor mange steder det var i den fjæra. For hvordan individuere vi steder? Dvs. hvordan avgjør vi hva som er

menneske i verden. Når han mærmer seg det via Zeuge, er det delvis fordi mennesket er et redskapslagende og redskaps-brukende vesen like meget som det er et språkvesen. (Filosofene har hatt et skarpt blikk for hvordan vårt språk griper inn i vår tenkning, i våre erfaringer og i selve vår eksistens som mennesker. Men de har vært blinde for hvordan Zeuge griper inn i alt det som vårt språk griper inn i.) Men det er også en praktisk grunn til at Heidegger åpner sin tenkning om begrepet verden (når han skriver om die Weltlichkeit der Welt) med å tenke over hva Zeuge er. For gjennom å betrakte et Zeuge (et bestemt Zeuge, eller en bestemt gruppe Zeuge) ledes du,

nesten logisk, til å betrakte verdens skikkelse der det er et Zeuge. Hva slags verden er det der hammer og spiker, sag og tommestokk og planker er de Zeuge vi stadig gjør bruk av? Hva slags skikkelse får skogen i en slik verden? Her nord, langs kysten, er robåten det klassiske Zeuge - med årer, tollganger, tofter, plikter, uskar, og kanskje mast og seil og ror. Hva slags skikkelse får kystens fjell og knauser i en slik verden? Eller skarpere: Hva slags skikkelse kan robåten gi til vår omverden som den ikke allerede har?

Først et par ord om begrepet skikkelse. Begrepet form er litt for stivt, hvis vi modellerer det over begreper som logisk form, grammatisk form, etc. Ordet "fylognomi" er bedre enn ordet "form", men jeg bruker ordet "skikkelse", siden det er landskapet jeg snakker om nu, og ikke ansiktet eller kroppen. Vi kan legge forskjellig slags snitt eller inndelinger inn i vår omverden, ad libitum. (Nu beveger jeg meg i nærheten av én tolkning av Saussure's første grunnsetning: Tegnet er arbitrært, dvs. vilkårlig.) Vi kan f.eks. inndele en kystlinje etter fargen og konsistensen på fastlandsstoffet der det møter sjøen. Men hvis en slik inndeling bare er én av et mylder av vilkårlige snitt eller inndelinger vi kan legge inn i et kystterreng, så gir

Foto: Ola Roe

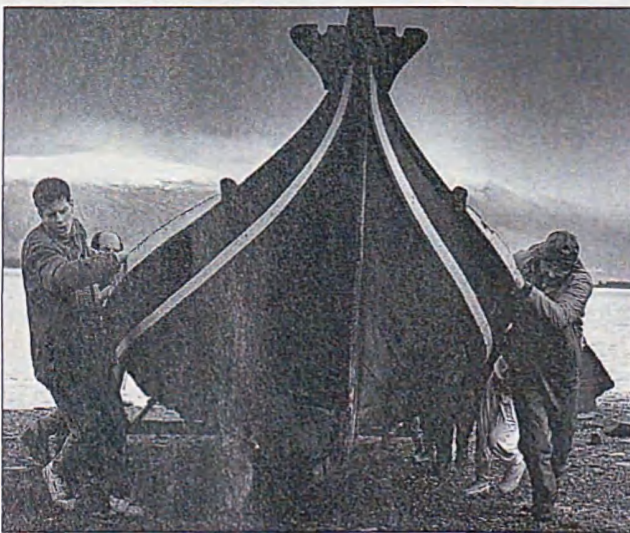

Foto: Ola Roe

Over : Her nord er robåten det klassiske Zeuge.

Til venstre: Men det var først etter at vi begynte å ferdes på sjøen i robåt at akkurat den biten av berget, akkurat det skjæret, strømforholdene i akkurat det stykke sjø som ligger mellom dem, etc., løp sammen til ett sted, under begrepet: et sted der det er godt å legge til med robåt.

det ingen skikkelse til terrenget. Den gir oss ikke et blikk på kysten som det er lett å fastholde. Nettopp fordi inndelingen er vilkårlig, glipper den, selv om vi kan fastholde den på papiret.

Men gjennom båten kan kystterreng gis inndelinger som gir det en skikkelse. La oss tenke over de erfaringer vi selv gjorde den gang vi lærte å ro. Og vi kan godt forstørre dem opp, og tenke på oss selv den gang som de første mennesker i en båt. Vi har allerede lekt i fjæra, klatret på knausene, vasset i sjøen, merket slagene fra bølgene, etc. Så kommer vi i båten, og etter hvert får bølgene skikkelse etter hva de gjør med båten og med vår håndtering av den. Vi lærer samtidig noe om vindens styrke og om vår egen styrke med årene. Forskjellen mellom pålandsvind og fralandsvind gjør nu en forskjell. Vi lærer noe om både båten og oss selv når vi lærer å gå ombord på en god måte. Etc. Og kystterreng får en skikkelse som svarer til det å ferdes i robåt. Når vi er ute i båt, sikter både vårt blikk og våre handlinger mot å komme velberget i land. Vi trenger ikke alltid å bekymre oss, men det siktet ligger under hele tiden. Det er til stede når vi avgjør hvor langt ut vi vil ro i hva slags vær. Det får oss til å erfare noen steder eller strekninger som mer

farlige enn andre. Og vi har stadig et blikk for hvor det går an å legge til, f.eks. slik vinden står nu: Der er det godt å legge til. Der er det knapt nok gjørlig. Der kan vi både legge til og trekke båten på land. Etc.

Kystterreng får steder og ikke-steder ut fra vår tilværelse med båten. Det som uten båten bare er ett av et mylder av vilkårlige snitt, det fremtrer nu gjennom vår tilværelse med båten som terrengets klare skikkelse. Det er en skikkelse som trenger seg inn i sjøla, former blikket og leder åretakene.

Det er fasongen på berget, f.eks. den lave avsatsen ned mot flomålet, det er det at det stykket av berget er skjermet mot havbåren av et

skjær, det er strømforholdene inntil berget, etc., som gjør det til et godt sted å legge til. Og den fasongen på berget, den beliggenheten bak skjæret, de strømforholdene akkurat der, etc., alt det har vært der lenge før vi begynte å ferdes på sjøen i robåt. Båten er menneskeverk, men det stedet er naturens eget verk (sier du kanskje). Men det var først etter at vi begynte å ferdes på sjøen i robåt at akkurat den biten av berget, akkurat det skjæret, strømforholdene i akkurat det stykke sjø som ligger mellom dem, etc., løp sammen til ett sted, under begrepet: et sted der det er godt å legge til med robåt. Uten båten er det antagelig ingenting som lar akkurat den biten av kystterreng stå frem med en bestemt karakter. Det trer frem med båten, som ett av de trekk som gir kystterreng dets skikkelse.

Dette eksemplet er et eksempel på hvordan verden får steder og skikkelser gjennom vår virksomhet i verden. Det er også et eksempel på hvordan vi ikke kan beskrive våre virksomheter i verden uten å beskrive den verden vi er virksomme i. Og det er et eksempel på hvordan våre virksomheter i verden gir begreper til vårt språk, som f.eks. begrepet et sted å legge til.

Når jeg snakker om beskrivelser, snakker jeg

Foto: Jakob Mjeloe

Denne gutten har funnet sitt sted i fjæra.

om beskrivelser som sikter mot å gjøre det beskrevne begripelig. Jeg har lest fine beskrivelser av fiskevær der ingenting er sagt om hvor langt til havs egga går, fra det fiskeværet, eller om hvor, innenfor egga, de forskjellige lokale fiskehav befinner seg. Det er meget av tilværelsen i et fiskevær som blir liggende i mørke, hvis vi ikke vet hvor langt til havs det er til egga. Fra Sommarøy er det 4 timers gange til Mulegga. Den avstanden til land krever store båter under vinterfisket etter skrei, fra 60 fot og oppover. Og den avstanden sammen med den båtstørrelsen griper inn i driften, i arbeidsordningen på havet. Du går f.eks. ikke tilbake til været etter at du har satt garnlenkene, slik de gjør i Lofoten. Du venter der ute mens garnlenkene fisker, før du drar dem, f.eks. 4 timer senere. Og driften griper inn i familiens tilværelse, etc. Her er det et rikt nett av forbindelser som blir liggende i mørke når du ikke kjenner avstanden til egga. (Men kanskje er det ingen som spør etter dem heller. Hva har sosiologi med avstanden til egga å gjøre?)

Hvis eksemplet med et sted å legge til kan tjene som eksempel på i hvert fall tre forskjellige forhold, så kan de tre forhold til sammen tjene til å begrunne en vitenskapsteori for humaniora og samfunnsvitenskap.

Den vitenskapsteoretiske moralen er, at skal vi skaffe oss et godt grep om folks forskjellige begreper om verden, om den verden de selv er virksomme i, så skal vi skaffe oss erfaringer fra de virksomhetene deres begreper stammer fra og har sitt feste i. Og skaffer vi oss ikke et godt grep om folks forskjellige begreper om verden, får vi heller ikke et godt grep på deres egen forståelse av sin tilværelse.

Den gode samfunnsforsker og den gode forsker i humaniora, er først og fremst et menneske med erfaringer fra forskjellige verdener. Dernest er det et menneske som anstrenger seg i sin tenkning. Hvis det er feil å si dernest, er det fordi det er en tett sammenheng mellom de to, mellom det å tenke og det å gjøre erfaringer. Hvis det mennesket dessuten har lært seg å analysere data ut fra en teori eller to, kan det

komme godt med. Men skjærer vi vekk de første to, står det tredje tilbake som et tomt skall. Og vi blir THE HOLLOW MEN:

*We are the hollow men
We are the stuffed men
Leaning together
Headpiece made of straw.*

Nu lar jeg de 4 linjene av T.S. Eliot stå som de erfaringsløse forskeres bekjennelse - den dagen, hvis den kommer, da vi får et glimt av hva som er gått oss hus forbi, som forskere, fordi vi lot det gå oss hus forbi, som mennesker.

OTTAR BROX

Det som gjør Ottar Brox' bok HVA SKJER I NORD-NORGE? til et forstandig og fruktbart verk, er at den er skrevet ut fra en nær fortrolighet med tre forskjellige verdener. Han er vokst opp på yttersida av Senja, nær båten og fjøset. Jeg regner med at han sto konfirmant før han ble like fortrolig med fiskebruket og butikken. Og i voksen alder gjorde han seg godt fortrolig med planleggingsbyråkratiet. Og noe av det du lærer, når du gjør deg godt fortrolig med én verden, er hvilken skikkelse andre verdener får i den verdenen: når du lærer sjarkens verden å kjenne, lærer du også om bruket sett fra sjarken. Og du har: sjarken sett fra bruket, bruket og sjarken sett fra planleggingskontoret, planleggingskontoret sett fra sjarken og fjøset, etc. Her dukker stedet opp igjen, i et annet rom, som et sted å se fra.

Den som er fortrolig med flere verdener, er også fortrolig med flere steder å se fra. Jeg tror

ikke Ottar Brox skriver noe om sjarkfiskerens verden som ikke sjarkfiskeren allerede vet bedre. Jeg tror ikke han sier noe om fiskebruket som ikke de som driver fiskebrukene allerede vet bedre. Etc. Men kanskje kjenner ingen av de verdener Ottar Brox beveger seg i, og mellom, de andre verdenene så godt som han kjenner dem. Hvis det er noen vesentlig forskjell mellom det en god samfunnsforsker har å si og det en forstandig sjarkfisker, brukseier, etc., har å si, så er det der forskjellen ligger. F.eks. vet Ottar Brox mer enn både sjarkfiskeren og planleggeren om hva planleggeren vet og ikke vet om sjarkfiskeren - nettopp fordi han har beveget seg i og mellom bl.a. de to verdenene.

Jeg sa noe slikt til Ottar en gang, og avsluttet med å forkorte det til: "Det som har gjort deg til den forskeren du er, er at du er vokst opp på yttersida av Senja." Og Ottar sa: "Har du ingen plass for det at jeg har studert økonomi?" Det er klart at det har en plass, og kanskje en nødvendig plass. Hvis Ottar ikke hadde arbeidet med økonomiske modeller og begreper, hadde han kanskje heller ikke vært i stand til å gjøre det ut av sine erfaringer som han gjorde i den boken. Men vi vet godt hvilken skikkelse vi hadde stått med uten de erfaringene: en modell-økonom som gjør bedre arbeid på tavla, eller ved computeren, enn i verden. Han ville i så fall bare ha hatt navnet til felles med erfaringstenkeren Ottar Brox.

Hvis jeg skal si noe kritisk om Ottar Brox, som forsker, er det at han ikke har vært Ottar nok. Fordi jeg kjenner ham fra forskjellige situasjoner utenfor forskningen, kan jeg si at han har både en fornemmelse for og en forståelse av folk og situasjoner, og av steder og verdener, som han slett ikke alltid tar med seg i sin tenkning. Når f.eks. de gamle læstadianerne på Hammarnes sier nei takk til elektrisk strøm, lar han hverken deres alder eller deres tro få tale med om den saken. Han lar dem regne ut at det ikke lønner seg, i kroner og øre, og han forteller oss at de har regnet rett: det lønner seg ikke! (Men nu forenkler jeg. Hvis vi slipper til litt mer av artikkelens logiske kompleksitet, kommer en litt annen form til syne. Den ser slik ut: Hvis vi antar at Hammarnesfolket er økono-

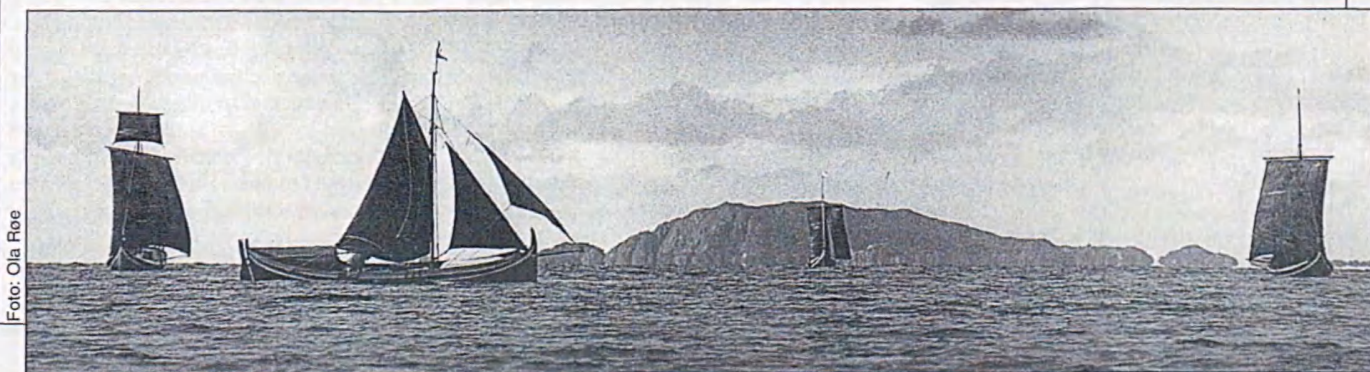

Foto: Ola Roe

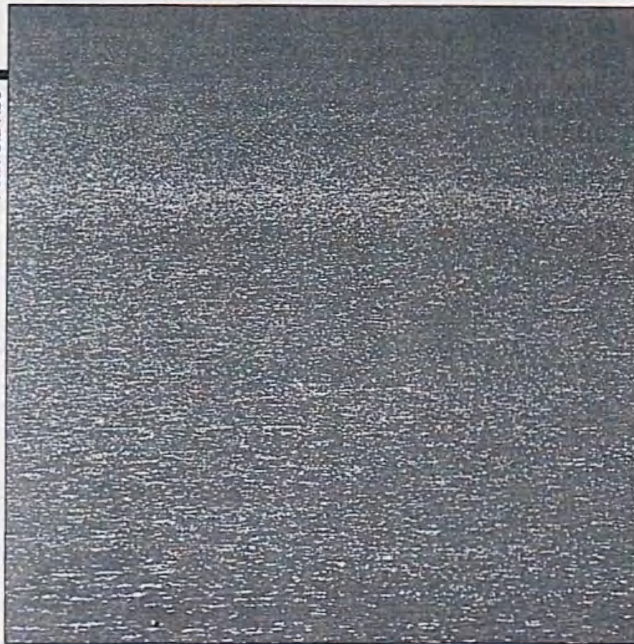
misk fornuftige aktører, så vil de gjøre akkurat det de gjør. Men det er et besynderlig abstrakt blikk på folk du har drukket kaffe med.) Men motivet gjør det som lønner seg og la være med det som ikke lønner seg, det kjenner vi igjen både fra økonomisk teori og fra virkeligheten. I økonomisk teori kalles det rasjonalitet. I virkeligheten har det et mylder av forskjellige navn, alt etter hvilken rikere situasjon det motivet opptrer i. Det kan hete godt vett i én situasjon, og kanskje i de fleste situasjoner på markedet, det kan hete gjerrighet i en annen situasjon, det kan kalles å være menneskelig innskrenket, hvis det er det motivet som slår gjennom

i en situasjon som kaller på hjelpsomhet, solidaritet, troskap mot en livsforståelse, etc., det kan hete klokskap, råskap, tomhet, etc. (Ennu ringer det i ørene mine en replikk jeg overhørte i et selskap i New York for 25 år siden. Det var én kvinne til en annen om en tredje: "She married a ten thousand dollar man, she who could easily have married a twenty thousand dollar man.") Dette ene motivet, gjør det som lønner seg, i kroner og øre, har ikke ett navn i virkeligheten, dertil er dets ansikt for forskjellige i forskjellige situasjoner. Forskeren Ottar Brox har ikke alltid det samme skarpe blikk for situasjoner og verdener som mennesket Ottar Brox. Men den kyndige forskeren ser ut til å lære mer av sitt rikere menneske med årene. Vi har grunn til å glede oss til bind 3 av Bygdebok for Berg og Torsken.

FISKEVÆRET SOM EN VERDEN AV VERDENER

I boken HVA SKJER I NORD-NORGE? står det: Nord-Norge består ikke av næringer, men av lokalsamfunn. Det er kanskje bokens grunnleggende innsikt, den som gir orden til det meste av det som ellers står der. Og det er en innsikt Ottar Brox ikke har hentet fra sine lærebøker i økonomi, men fra sin oppvekst i et lokalsamfunn på Senja.

Hva sier det utsagnet? Det sier at et lokalsamfunn, slik vi kjenner det her nord, er en verden av verdener. Og hva sier det? Det sier at lokalsamfunnets forskjellige verdener, hver med sine steder og virksomheter, enten de er bygget opp omkring båten, fjøset, bruket, slippen, etc., er slik filtret inn i hverandre at du ikke kan ta ut hver bit for seg og betrakte den løsrevet fra de andre bitene uten at den biten skifter karakter, også som en økonomisk enhet. Du kan f.eks. ikke ta ut jordbruksbitene fra de forskjellige lokalsamfunn og slå dem sammen til landbruksnæringen, eller fiskeribitene og slå dem sammen til fiskerinæringen, etc. Det er kanskje vanskelig å gjøre noe annet i et nasjonalregnskap, der du skal ha rubrikkene i orden. Men

Hvor er stedene her?

en analyse av de regnskapstallene sier lite om den økonomiske situasjonen langs kysten i Nord-Norge, og nesten ingenting om det menneskelig som leves der. Skal du forstå den økonomiske oppbyggingen av Nord-Norge, må du forstå hvordan de forskjellige virksomhetene er filtret sammen i våre forskjellige lokalsamfunn. Det er slik jeg forstår utsagnet til Ottar Brox. Og det er nettopp måten de forskjellige verdener griper inn i hverandre på som gir grunn til å snakke om et lokalsamfunn som en verden av verdener, og ikke bare som en sideordning av forskjellige verdener. (Som et utsagn om virkeligheten her nord, er det nok mer sønderrevet i 1990 enn det var i 1950 og 1960.)

Det er ingen verden uten steder. Det er steder i banken like så vel som i båten og det er steder på Manhattan like så vel som på Sommarøy. Men en sjarkfisker fra Sommarøy flytter ikke sin drift til Flekkefjord like lett som en bankfunksjonær fra New York flytter sin virksomhet til Chicago. Bankfunksjonæren kan ta all sin kyndighet med seg fra det ene kontoret til det andre. (Bankfunksjonærens kyndighet er nær universell, innen bankvesenets doméne.) Sjarkfiskeren kan nok ta en god del av sin kyndighet med seg fra ett fiskehav og ett farvann med seg til et annet hav og et annet farvann. Men han kan ikke vite på forhånd hva og hvor meget han kan ta med seg - av kyndigheten og av sjela. (Derfor skal hans kyndighet regnes som lokal, selv om det skulle være enkelte deler av den som har vist seg å duge like godt overalt hvor han har prøvd seg. For at en kyndighet, eller en kunnskap, skal gjelde som universell, må det nesten være klart at den er det før den prøves ut på forskjellige steder, eller uten at den gjør det. (Etter at vi har skjont at $3 \times 4 = 12$, vet vi at $3 \times 4 = 12$ over alt. Vi trenger ikke å reise jorda rundt for å ta stikkprøver - om 3×4 skulle være litt mindre enn 12 noen steder og kanskje litt mer andre steder.) Og de naturskapte kystfarvannene kan nok by på overraskelser som de menneskeskapte banksystemene ikke i samme forstand kan by

på - ikke for operasjonenes legemlige og intellektuelle utførelse.)

Det er få virksomheter som er så sterkt knyttet til steder som kystfiske, jordbruk og reindrift, både med sjel og med kyndighet.

STEDER PÅ HAVET

Men hva er et sted på havet? Det hender at havet legger seg til som en skinnende res extensa, som et speil eller en blankpolert bordflate. En slik dag tar du deg opp på en haug og skuer utover havflaten. Du ser en del holmer og skjær og det er steder. Men mellom dem og utenfor dem er

det ingenting annet enn den blanke havflaten. Søker du etter steder der finner du ingenting som blikket kan feste seg ved.

I en periode av mitt liv da jeg allerede i lang tid hadde vært et bymenneske og mine barndoms-erfaringer fra havet lå tildekket under mange lag av litteratur, filosofi og selskapsliv, kom jeg utpå med en sjark for å fiske. Det var sjarkeskipperen og jeg og det var en blank dag. Vi gikk et stykke utover, så reverserte han og sjarken stanget et par ganger, og så lå den stille. "Her," sa han, "her er vi." Jeg så på sjøen nær båten, men der var bare våre egne bølger, og utover og omkring var det bare blanke havet. Skipperens utsagn fikk et skjær av komikk. "Her er vi." Hadde han slått en metafysisk vits? Vi er alltid her, her hvor vi er, uansett hvor vi er. Men etter hvert forsto jeg at det ikke var et vilkårlig sted skipperen siktet til, definert ved at vi lå der. Jeg skjontet det etter hvert som vi fikk småseien ombord.

Det er ingenting å lære om steder på havet ved å skue utover det. Du lærer ikke meget ved å ro utpå heller. Men skaff deg et snøre i handa, med angel og søkke, la snøret gå ut til søkket treffer botn, trekk det opp igjen en favn eller to og sett i gang med å jage. Da er du også kommet i gang med å lære om steder på havet. Får du bra med fisk, er det nok et sted. Får du ikke fisk, er det kanskje ikke et sted. Stedene på havet, når vi snakker fra et fiskevær, er steder rett over steder i et undersjøisk terreng, der torsken, hysa, auåren og andre har sine steder og vegeer og beitemarker. Og finner du et sted, får du ta méd så du kan finne det igjen.

Nu kjenner jeg havet bedre enn jeg gjorde som barn. Jeg hadde min egen sjark noen år og jeg har vært et godt stykke til havs med hyselina, etter et méd jeg fikk, og med bra resultat. Det var på ei slette nordvest for Sandøy utenfor Rebbenesøy. Og likevel sitter det i sjela at et sted, det ser vi. Det er et skjær eller ei vik, et vegkryss eller en bussholdeplass, eller i det minste ei grop eller ei busk. Jeg får fremdeles en merkelig følelse når båten stopper og

skipperen sier "Her er vi!" - også om det er jeg selv som sier det.

Det er ikke det å finne stedet som er vanskelig, hvis været er bra, men det å oppleve det som et sted. I hvert fall for du får fisk.

Men det er mer med et sted på havet enn at det er fisk der. Det er også et undersjøisk terreng som du skal gjøre deg fortrolig med, hvis du skal bli godt kjent med fiskens steder og veger på det stedet. Og det er strømforhold som griper inn i både fiskens bevegelser og i båtens og redskapens bevegelser. Stedet kan ha sin egen værkarakter og det har sine egne veger tilbake til land, derfra.

Men avstanden til land er ikke et godt holdepunkt, hvis du måler den med ditt blikk. Hvis du har land omkring deg, i de fleste retninger, stiller det seg opp i en ring slik at det er like nært eller like fjernt uansett i hvilken retning du ser. Du er i midten og midten er et sterkt sted. Men på havet lærer du hva du kan stole på og hva du ikke kan stole på av det du ser med dine egne øyne. Når de forteller deg at du er i midten, kan du ikke stole på dem. For slik kan landet vise seg også midt i Malangsfjorden. Det stiller seg opp i en ring rundt deg, mens kartet eller dine egne erfaringer lærer deg at det er et kvarters gange til nærmeste fjordside og en times gange eller mer til det nærmeste sted innover eller utover fjorden.

DU MÅ VÆRE LOKALKJENT

Sjøkartverkets kart nr. 321D dekker kysten og havet fra Andenes til Grøtsund. Storhavet utenfor Senja og Kvaløya tar det meste av det kartbladet. På den store flaten utenfor Kvaløya er det tegnet inn en figur, du ser den hvis du følger 200-meter konturen, og inne i den figuren står navnet Malangsgrunnen. Yttersida av den figuren markerer eggene, der grunnhavet slutter og havbotn brytter nedover mot dyp på 800 og 1000 meter. De forskjellige strekninger og buktninger av eggene har forskjellige navn. Lengst i nord er det en buktning som heter Mulegga. Innenfor den figuren som tegner Malangsgrunnen, kan vi tegne inn forskjellige mindre figurer, runde, ovale, etc., og skrive et navn innenfor hver av dem. De figurene markerer egne fiskehav innenfor det store grunnhavet.

En dag skal jeg få tegnet inn de forskjellige fiskehavene på Malangsgrunnen og på nabohavene og lære deres navn. Deretter skal jeg finne ut hvem som drifter hvor med hvilke redskaper

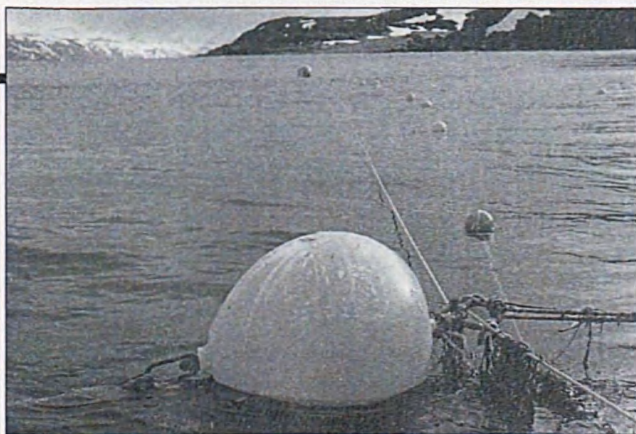

Foto : Jakob Meløe

Over og under - Steder på havet :
Får du bra med fisk, er det nok et sted. Får du ikke fisk, er det kanskje ikke et sted.

Foto : Jakob Meløe

til hvilke tider og etter hvilken fisk. Og hva slags vær- og strømforhold som rår på de forskjellige fiskehavene. Uten det vil min forståelse av tilværelsen på fiskeværene, på de fiskeværene som sogner til dem, mangle selve sitt feste.

Om vinteren drifter de store båtene fra Sommarøy ute på Mulegga. Det er 4 timers gange dit og der ute kan ikke sjarkene drifte. Den minste båten som drifter på Mulegga er 60 fot og det er flere over 80 fot. Men selv om hovedtyngen av skrei siger langs eggakanten, sørover og motstrøms, siger det også skrei langs rennene innover grunnhavet. Det er der sjarkene drifter, en times gange eller mindre fra været.

Den sjarkfiskeren som først har driftet med faren sin på et av de indre fiskehavene, han fortsetter gjerne å drifte der. For du lærer ikke bare å fiske, du lærer å fiske der, på det stedet og på det havet. Men nu snakker jeg ikke ut fra egen erfaring. Den er ikke rik nok til å bære det jeg nu sier. Jeg forteller dere det et par fiskekipperer fra Sommarøy har fortalt meg, jeg bodde der et par måneder sist vinter, og jeg selger det for det jeg har kjøpt det for. Det drifter tre eller fire sjarker på ett hav og en halv times gange lenger nord er det et annet hav der det drifter tre eller fire sjarker. Etc. Og du forlater ikke ditt hav for å fiske på det andre havet selv om du skjønner at det er et bedre fiske der. Du kjenner ikke det undersjøiske terrenget på det andre stedet, og fiskens steder og veger der, så

godt som på ditt eget. Det er ikke sikkert du fisker bedre om du kommer dit, selv om de som drifter der gjør det. Og du regner med at denne gangen er det der det gode fisket er, en annen gang er det her. Det ble snakket og forklart en god del om de forskjellige sjarkehavene. Jeg forsto det slik at ikke bare hører den enkelte sjarkefisker til på ett, to eller tre forskjellige hav, til forskjellige tider av året, men at de forskjellige havene tilhører de som drifter der. Du fisker der du er lokalkjent, og de stedene der du er lokalkjent, de stedene kjenner også deg. Men det siste er mine ord. De enkelte fiskehavene hører til dem som hører til der.

Det er også forskjellige fiskehav langs selve eggene. De forskjellige fiskeværene drifter på forskjellige strekninger av eggene alt etter hvordan de ligger i forhold til hverandre. Det er ikke bare Sommarøy som drifter på Mulegga. Der er det også båter fra Sandnesshamn, Brensholmen, Husøy, Fjordgård, og andre fiskevær fra det gamle Hillesøy kommune. Den gang hørte de fiskeværene til

samme kommune som driftet på de samme havene. De gamle kommunene er fremdeles levende på havet.

Det er nesten alltid et rikt fiske på Mulegga, og det hender derfor at det kommer fremmedbåter og setter sine garnlenker der. Men det er også meget vanskelige strømforhold på Mulegga, og hvis du ikke er lært opp til å fiske på Mulegga, er det store sjanser for at du får dine garnlenker trukket ned i dypet - hvorfra de ikke vender tilbake. "Vi ser på fremmedbåten som inntrengera," sa den ene fiskeskipperen jeg snakket med, "og det trur æ de gjør sjøl også." Men de setter likevel og de har Norges Lover på sin side. "Men Mulegga veit å forsvar sæ sjøl. Fremmedbåten blir ikkje lenge der, og de som har prøvd sæ én gang, kjæm ikkje tebakke."

Teorien om allmenningens tragedie blir mer og mer abstrakt, i dårlig forstand, jo mer du lærer om hvordan fisket drives og under hvilke kår. Og etter hvert som begrepet om lokale fiskehav får feste. Fiskehavene kan være lokale ned til en tre fire navngitte sjarker og de går i arv, til sønn, nevø eller nabo.

Men nu er det kystfisket på Malangsgrunnen jeg snakker om. Når det står mer skrei i Breivikbotn, på Sørøya, enn fiskerne derfra klarer å fiske, da er fremmedbåtene velkomne. Du unner andre det du selv har nok av, og det gir mer arbeid og liv på brukene. Da er det i Breivikbotn som på Lofoten, og Breivikbotn kalles også "Lille Lofoten".

Barn i lek på et sted

LOKAL
RETTSFORSTÅELSE

Den samme skipperen som fortalte meg om hvordan Mulegga forsvarer seg selv, var også nøye med å forklare at begrepet om lokale fiskehav ikke har noe feste i norsk rettstenkning. Begrepet hører til den lokale rettsforståelsen, som kanskje er den samme langs det meste av kysten. Men siden det ikke er alle lokale fiskehav som forsvarer seg like godt mot fremmedbåter som Mulegga, kan det stadig komme båter inn på andres hav, men helst der de hverken har slekt eller kjenninger. De vet at de er inntrengere, men de vet også at Norges Lover ikke kjenner et slikt begrep. "Havet er fritt for alle," sier de, og står på.

Det var den nederlandske rettstenkeren HUGO GROTIUS (1583-1645) som først argumenterte for det han kalte "det frie hav", i boken MARE LIBERUM. Den boken ble skrevet i en tid da Nederland holdt på å bygge seg opp som sjøfartsnasjon, samtidig som Portugal gjorde krav på herredømme over de hav som grenset opp mot de landområder portugiserne hadde oppdaget (som det heter). Det er altså handelskipenes frihet på havet Hugo Grotius skriver om, deres frie ferdsel på havene og mellom havnene. Men et handelsfartøy er ikke et fiskefartøy og det som er god rettstenkning om handelsfartøyenes virksomhet trenger ikke å være god tenkning om fiskefartøyenes virksomhet. Det som er god rettstenkning om fiske når fiskerne ror eller seiler, trenger heller ikke å være god rettstenkning om våre dagers fiske. Og det som er god tenkning om havfisket trenger ikke å være god tenkning om kystfisket eller fjordfisket.

Den lokale rettsforståelsen innen kystfisket og fjordfiske er godt kjent blant kystfiskere og fjordfiskere. Men den er ikke godt kjent i fiskeriforvaltningen eller på universitetet, hverken blant samfunnsforskerne eller blant forskerne i rettsvitenskap. Det er 60 år siden Erik Solem skrev om samisk rettsforståelse, etter å ha virket som sorenskriver i Tana i 9 år. Jeg vet ikke om at noen har gjort noe lignende for det norske eller samiske kystfisket eller fjordfisket. (Her er det kanskje kårene som gir forståelsen, mer enn hva slags folk det er (etnisiteten).) Enkelte brokker av kystfiskernes eller fjordfiskernes rettsforståelse kommer av og til til

uttrykk i leserbrev i kystens aviser. Et av de mer kjente er Aksel Trollviks brev til Fiskeridirektoratets kontrollverk, i mars 1990. (se neste side, hvor brevet er trykket i sin helhet.) Men leserbrevene gir oss bare biter av en helhet. Her er det meget arbeid å gjøre før vi kan regne med at vi forstår kystfiskernes og fjordfiskernes rettsforståelse og den verden den hører hjemme i og henter sine premisser fra.

Nu er det slett ikke sikkert at det finnes én kystfiske- og fjordfiskeverden, med én fasttømret rettsforståelse. Fjordverdenen kan være nokså forskjellig fra kystverdenen, og hver av dem kan komme i forskjellige lokale versjoner. Landskapet i den ene fjorden kan være nokså forskjellig fra landskapet i den andre og deres historie kan være nokså forskjellig. Det kan være nok til å gi forskjellige verdener og forskjeller i rettsforståelse. Her gjelder det å tyde stedets sjel, dets genius loci, som romerne kalte det. Hvilke kår gir dette stedet de folkene som har slått seg ned der for å leve et menneskeliv der?

At kystfiskernes og fjordfiskernes verden og rettsforståelse er fraværende i Norges Lover og i norsk rettspraksis, betyr ikke at den ikke gjelder. Det betyr at våre rettsvitenskapelige forskere står med den oppgaven å bringe den dit.

ÅTTRINGEN

Jeg vil avslutte med å fortelle en historie. Den handler om båten som sted for en virksomhet, og om hvor sterkt det stedet kan være. Men denne gang er båten en åttring. Jeg vet ikke om en Viksund-sjark kan være et like sterkt sted. Jeg har hørt historien i annet eller tredje ledd og jeg har regissert den en smule for å få flyt i den. Men selve poenget står urørt.

JON GODAL heter en mann fra Rissa på Fosenhalvøya i Nord-Trøndelag. Han og GUNNAR ELDJARN fra Håkøybotn har sam-

men skrevet et fire binds verk om bygging og bruk av Nordlandsbåten og Åfjordbåten. Det er Jon Godal som har hatt ansvaret for alt det som står om bruken. Under arbeidet med dette verket seglet Jon Godal med en åttring fra Rissa og til et sted på Hitra, der han hadde et ærend. Han ville snakke med en gammel fisker som hadde vært høvedsmann på en fembøring og driftet med den lenge etter at de fleste andre hadde fått satt motor i Listerbåten. Jon Godal la til i støa nedfor den husklyngen som kalles "gården", gikk opp stien, fant frem til den rette døren og banket på. Han ble ropt inn og der satt den gamle, jeg tror han var 85 år, i en stol på kjøkkenet og med et par krykker inntil stolen. Jon Godal sa frem sitt ærend, og de kom i god snakk om det å segle en fembøring og driftet med den. Jon Godal er selv en erfaren segler med både åttring og fembøring, og det gjør godt å snakke med en som vet hva du snakker om. Etter en tid sier Jon Godal:

- *Jeg har en åttring liggende i støa. Skal vi ikke ta en tur utpå?*

Den gamle smilte og sa:

- *Du ser hvordan det er fatt med meg og mine krykker. Det er en hel ekspedisjon å komme seg til kjøkkenbenken for å skjære seg ei skive.*

Jon Godal trappet ned:

- *Men kanskje du kan ta en ekspedisjon rundt nova, så får du i hvert fall sett åttringen.*

Det gikk 85-åringen med på. Han stavret seg ut døra og rundt nova. Da han fikk se åttringen, kom krykkene i gang igjen og han stavret seg nedover stien. Da det var to, tre eller fire meter igjen, kastet han krykkene og sprang ombord.

- *Nu må vi utpå!* ropte han.

Og utpå kom de, i god vind og med den gamle høvedsmannen til rors. Og til rors fikk han meget å fortelle som ikke hadde kommet til ham i stolen på kjøkkenet.

Nu vet dere hva jeg mente med at en åttring kan være et sterkt sted. Det var åttringen som grep fatt i den gamle og gjorde ham til høvedsmann igjen.